

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 11 mars 2015

Mål nr

Ö 260-13

KLAGANDE

KÅR

Ombud: Advokat LG

MOTPART

Justitiekanslern

Box 2308

103 17 Stockholm

SAKEN

Rättegångskostnader

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2012-12-21 i mål Ö 9576-12

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Med ändring av hovrättens beslut tillerkänner Högsta domstolen KÅR ytterligare ersättning av allmänna medel för rättegångskostnad vid tingsrätten med 264 500 kr avseende ombudsarvode. I beloppet ingår mervärdesskatt med 52 900 kr.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

KÅR har yrkat full ersättning för sina rättegångskostnader vid tingsrätten.

Justitiekanslern har motsatt sig ändring av hovrättens beslut.

Sveriges Advokatsamfund har avgett yttrande.

SKÄL

Bakgrund

1. KÅR stod vid tingsrätten åtalad för tre fall av försvårande av skattekontroll, grova brott, avseende tre olika bolag. Åklagaren yrkade även näringsförbud samt företagsbot för de tre bolagen. KÅR hade en offentlig försvarare som entledigades sedan han anlitat en privat försvarare (jfr 21 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken). Den entledigade försvararen tillerkändes ersättning av allmänna medel för arbete motsvarande 98,5 timmar.
2. I samband med att huvudförhandling inleddes lade åklagaren ned åtalet mot KÅR. Han yrkade ersättning för rättegångskostnader med 385 000 kr

avseende arvode till hans försvarare. Arvodet grundades på en tidsåtgång om 110 timmar och en timkostnad på 2 800 kr jämte mervärdesskatt.

3. I frikännande dom tillerkände tingsrätten KÅR ersättning av allmänna medel med 120 500 kr. Beloppet beräknades efter 80 timmars arbete med en timersättning om 1 205 kr jämte mervärdesskatt. Hovrätten har avslagit KÅRs överklagande av ersättningsbeslutet.

Utgångspunkter och frågorna i målet

4. Enligt 31 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken kan en tilltalad som har frikänts i ett mål där åklagaren för talan få ersättning av allmänna medel för kostnader för bl.a. försvarare, under förutsättning att kostnaderna skäligen varit motiverade för att den tilltalade skulle kunna tillvarata sin rätt. Skälighetskravet får anses ta sikte på såväl att den åtgärd som har föranlett kostnaden ska vara motiverad som att kostnaden för åtgärden i sig ska vara rimlig.

5. I målet aktualiseras två frågor rörande principerna för en frikänd tilltalads rätt till ersättning för sina försvararkostnader, nämligen dels betydelsen av de regler som gäller för ersättning till offentliga försvarare (brottmålstaxans timkostnadsnorm, som har tillämpats av domstolarna), dels betydelsen av det dubbelarbete som ett byte av försvarare kan föranleda (domstolarna har ansett att dubbelarbete motiverade en ersättningsreduktion svarande mot 30 timmar).

6. En utgångspunkt för bedömningen av frågorna är att den tilltalade har rätt att fritt välja försvarare.

Allmänt om en privat försvarares rätt till arvode av den tilltalade

7. Skälighetskravet i 31 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken innebär bl.a. att en tilltalad för försvararkostnad inte är berättigad till högre ersättning än vad som svarar mot ett skäligt arvode i förhållandet mellan försvararen och den tilltalade. Timkostnadsnormen är inte tillämplig i det förhållandet. I stället är vad som utgör skäligt arvode att bestämma efter allmänna syssломannarättsliga principer. För advokater tillkommer reglerna om god advokatsed.

8. Under förutsättning att uppdraget har utförts med den professionalism som klienten har haft fog att förvänta, så har ett ombud rätt till ett arvode som svarar mot vad han och andra med motsvarande erfarenheter och kunskaper i allmänhet kan debitera för liknande uppdrag (marknadsmässig ersättning). Att ombudet är överkvalificerat eller har en särskild kompetens som inte är relevant för uppdraget motiverar inte ett förhöjt arvode utan att så har överenskommit med klienten. Dessa principer gäller även för försvararuppdrag.

9. När det gäller försvararuppdrag får det anses vara marknadspraxis att arvodet bestäms med utgångspunkt i den tid (mätt i timmar) som försvararen har lagt ned på erforderliga åtgärder för uppdraget. Försvararens särskilda kunskaper samt andra faktorer som kompetens och skicklighet i övrigt kommer i regel då till uttryck i timersättningsnivån.

Allmänt om en tilltalads rätt till ersättning för försvararkostnad

10. Den som frikänns från ett åtal ska i princip hållas skadeslös för kostnad som har varit nödvändig för att tillvarata hans rätt (jfr prop. 1972:4 s. 269 f.).

11. I rättsfallet NJA 1982 s. 836 uttalade Högsta domstolen att målets beskaffenhet inte kunde motivera att ersättning för privat försvarare utgick med högre belopp än vad som skulle ha tillerkänts en offentlig försvarare med tillämpning av brottmålstaxan. Uttalandet återges i rättsfallet NJA 1984 s. 641 I. Även i rättsfallet NJA 1985 s. 851 har brottmålstaxan varit bestämmande för vad den tilltalade har tillerkänts. I rättsfallet NJA 1991 s. 600 uttalade Högsta domstolen med hänvisning till 1982 års fall att ersättning till frikänd tilltalad för försvararkostnad normalt bör bestämmas med utgångspunkt i brottmålstaxans timkostnadsnorm, men att denna bör kunna frångås när målets beskaffenhet eller annan särskild anledning föranleder det.

12. Den bakomliggande tanken synes vara att en tilltalad i regel kan finna en erforderligt kompetent försvarare bland dem som åtar sig offentliga försvararuppdrag, och att den som åtar sig sådana uppdrag bör vara beredd att acceptera också ett privat försvararuppdrag mot en ersättning bestämd efter timkostnadsnormen. Eftersom ersättning inte ska utgå för en kostnad som är högre än vad som hade behövts för att ta tillvara den tilltalades rätt, så kommer – om målets beskaffenhet eller annan särskild omständighet inte föranleder att den tilltalade har haft ett behov av en särskilt kvalificerad försvarare – den normen att sätta ett tak för den kostnad som den tilltalade är berättigad att få ersättning för.

13. Mindre omfattande mål som rör frekvent återkommande frågor och där den möjliga påföljden inte framstår som alltför ingripande är av sådan beskaffenhet att den tilltalade i regel utan större svårighet kan finna en i alla avseenden fullgod försvarare, som är beredd att åta sig uppdraget mot en ersättning svarande mot timkostnadsnormen. Högsta domstolens uttalande i 1991 års fall, att ersättningen till en frikänd tilltalad för försvararkostnad normalt bör bestämmas med utgångspunkt i brottmålstaxans timkostnadsnorm, måste förstås i ljuset av att flertalet brottmål hör till denna kategori.

14. Annorlunda förhåller det sig med mål som rör komplicerade ekonomiska eller rättsliga frågor eller som av annat skäl erfordrar särskilt kvalificerad kompetens eller erfarenhet. I mål av sådan beskaffenhet är det inte givet att den tilltalade kan anlita en tillräckligt kompetent privat försvarare till en ersättningsnivå svarande mot timkostnadsnormen. Om den tilltalade anlitar en privat försvarare under sådana förhållanden, bör han – om han frikänns – i regel vara berättigad till ersättning svarande mot den kostnad han har haft för försvararen, givet att försvararersättningen enligt allmänna sysslomannarättsliga principer är skälig. I detta ligger att försvararen inte har rätt till ersättning för sådan särskild kompetens som har saknat värde för uppdraget.

15. Det anförda kan sammanfattas på det viset, att målets beskaffenhet är avgörande för den tilltalades berättigade behov av försvar. Om han anlitar en försvarare som är överkvalificerad i förhållande till hans behov, så kan han inte få ersättning för merkostnaden. Men om han på grund av målets beskaffenhet får anses ha haft fog för att anlita en särskilt kvalificerad försvarare, så har han rätt till ersättning för den faktiska försvararkostnaden förutsatt att denna är skälig enligt allmänna sysslomannarättsliga principer. Detta är i linje med vad som gäller enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken om rättegångskostnad i tvistemål. I förarbetena till den bestämmelsen anges att avgörande för om en merkostnad ska ersättas för ombud vars anlitande varit särskilt dyrbart, bör vara huruvida partens talan synes ha kunnat på lika tillfredsställande sätt ha utförts till en mindre kostnad (NJA II 1943 s. 235).

Betydelsen av att dubbelarbete kan ha förekommit

16. En privat försvarare kan ha utfört arbete som är relevant för hans uppdrag och som han har rätt att få ersatt av den tilltalade, men som den tilltalade inte

har rätt att få ersatt av det allmänna om han frikänns. Ett sådant fall är att en frikänd tilltalad har anlitat först en privat försvarare och därefter en annan. Då ska det vid bestämmandet av ersättningen till den tilltalade i regel göras en reduktion för den merkostnad som försvararbytet har fört med sig. Rätten till ersättning ska alltså begränsas till vad kostnaden skulle ha blivit, om försvaret hade genomförts av en och samma försvarare.

17. När en offentlig försvarare ersätts av en privat är situationen annorlunda. Om den tilltalade frikänns ska kostnaden för den offentlige försvararen stanna på staten. Det betyder att den tilltalade har haft en kostnad för endast en försvarare, den private. Eftersom den tilltalade inte har haft någon merkostnad på grund av försvararbytet blir frågan huruvida hans rätt till ersättning för den kostnad som han har haft ska reduceras därför att delar av den offentlige försvararens arbete har blivit onyttigt.

18. I rättsfallet NJA 1984 s. 641 I – där en offentlig försvarare ersattes av en privat – uttalade Högsta domstolen att det ”ibland” kan finnas fog för att reducera ersättningen till den tilltalade ”med belopp motsvarande den extra kostnad som orsakats av att en ny försvarare har måst sätta sig in i målet”. Vilka omständigheter som skulle vara relevanta för en sådan reduktionsbedömning låter sig emellertid inte utläsas av fallet.

19. Under vilka förutsättningar och i vilken utsträckning den som har haft en offentlig försvarare ska ersätta det allmänna för kostnaden för försvaret är ingående författningsreglerat. Utan författningsstöd bör därför inte indirekt den betalningsskyldigheten utsträckas (genom ett slags tyst kvittning mot en frikänd tilltalads anspråk på ersättning för kostnaden för en privat försvarare). De omständigheter som skulle kunna föranleda att ett byte från en offentlig försvarare till en privat medför en begränsning av en frikänd tilltalads rätt till ersättning för sin fulla försvararkostnad måste därför ha att göra med

skäligheten av den kostnaden, inte med att den offentlige försvararens arbete blev onyttigt.

20. När ett försvararbyte sker kan ibland delar av den förste försvararens förberedelsearbete nyttiggöras av den nye försvararen. Det kan röra sig om anteckningar från möten med möjliga vittnen, rättsutredningar och annat. Det måste förutsättas att den nye försvararen genom kontakt med den tidigare i möjligaste mån söker tillgodogöra sig sådant utredningsarbete. Om det framgår att den nye försvararen inte har tillvaratagit de möjligheter som kan finnas i sådana hänseenden, bör det inverka på hans rätt till arvode av den tilltalade och följaktligen på den tilltalades rätt till kostnadsersättning av det allmänna.

Bedömningen i detta fall

21. När KÅR anlidade den private försvararen hade han tidigare suttit häktad i ungefär en månad. Det rörde sig om påstådd ekonomisk brottslighet som krävde ett inte oväsentligt mått av specialistkompetens. Målet får mot denna bakgrund anses ha varit av sådan beskaffenhet att KÅR hade fog för att anlita en särskilt kvalificerad försvarare. Han har därför rätt till ersättning för hela försvararkostnaden, förutsatt att denna inte överstiger vad som är skäligt i förhållandet mellan honom och försvararen.

22. Det har inte satts i fråga annat än att den tidsåtgång som ligger till grund för den private försvararens arvodesräkning till KÅR svarar mot nedlagt arbete. Inte heller har det framkommit att den private försvararen har vidtagit onödiga åtgärder eller på annat sätt överarbetat målet. Någon reduktion för ”dubbelarbete” ska således inte göras.

23. Såvitt framkommit av utredningen har den i målet aktuella försvararen mycket stor erfarenhet och en erkänd kompetens, särskilt i fråga om komp-

licerade ekonomiska brottmål, men han kan inte anses ha varit överkvalificerad i förhållande till KÅRs behov av försvar. Av utredningen kan också slutsatsen dras att försvararens timersättning inte överstiger en marknadsmässig nivå.

24. Det arvode som den private försvararen har betingat sig av KÅR är mot bakgrund av det föregående att anse som skäligt i förhållandet dem emellan. Eftersom KÅR i betraktande av målets beskaffenhet har rätt till ersättning för vad som är skälig försvararkostnad i förhållandet mellan honom och hans försvarare, så ska hans yrkande om ersättning för rättegångskostnader bifallas i dess helhet. Hovrättens beslut ska ändras i enlighet med detta.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Stefan Lindskog, Ella Nyström, Kerstin Calissendorff, Ingemar Persson (referent) och Dag Mattsson
Föredragande justitiesekreterare: Hanna Borén